

Araştırma Makalesi • Research Article

1-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Aydın'da düzenlenen III. Uluslararası EUREFE Kongresi için Özel Sayı
[Special Issue on 3rd International EUREFE Congress, November 1-3, 2019, Aydın, Turkey]

Filistin Devleti'nin Devletlik Statüsüne Dair Bir Değerlendirme

An Evaluation on The Statehood Status of Palestine State

Orçun Mutlu ^{a,*}

^a Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları Programı, Aydın/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5735-792X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Kasım 2019
Düzeltilme tarihi: 19 Aralık 2019
Kabul tarihi: 25 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Filistin
Devlet Olma Durumu
Montevideo Sözleşmesi
Tanıma
Uluslararası Hukuk

ARTICLE INFO

Article history:

Received November 24, 2019
Received in revised form December 19, 2019
Accepted December 25, 2019

Keywords:

Palestine
Statehood
Montevideo Convention
Recognition
International Law

ÖZ

Uluslararası ilişkilerin en temel birimlerinden biri olan devlet, en eski tarihlerden günümüze dek üzerine tartışılan bir konu olmuş, ancak devletin ne olduğu üzerine dahi ortak bir tanım geliştirilememiştir. Dolayısıyla devlet olmanın kaideleri noktasında da bir uzlaşma sağlanamamıştır. Yine de devlet olma durumuyla ilgili önem teşkil eden birtakım kriterler, uluslararası hukuk bağlamında oluşmuştur. Bu çalışma, Filistin'in uluslararası hukuk kapsamında devlet olma durumunu sorgulamaktadır. Bu bağlamda özellikle Montevideo Sözleşmesi kriterleri ekseninde duruma yaklaşılmış, ardından etkin egemenlik ve bağımsızlık parametreleri açısından Filistin'in devlet olma durumu açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak uluslararası örgütler ve tanıma işleminin etkisi kapsamında, Filistin'in dış egemenliği irdelenmiştir. Sonuç olarak; Filistin'in uluslararası hukukta bir devlet olduğu yargısına varılmış ancak Oslo süreci anlaşmalarıyla iç egemenlik ekseninde önemli eksiklerinin olduğu tespiti yapılmıştır.

ABSTRACT

The state, which is one of the primary units of international relations, has been an issue that has been discussed from the oldest dates to the present. But even a common definition of what the state is has not been developed. Therefore, no consensus could be reached on the basis of statehood. Nevertheless, a number of important criteria for statehood have been established in the context of international law. This study examines the statehood of Palestine under the international law. In this context, especially within scope of the Montevideo Convention criteria, the state of Palestine is tried to be explained in terms of effective sovereignty and independence parameters. Finally, under the influence of international organizations and recognition process, the foreign domination of Palestine has been examined. As a result, it is understood that Palestine is a state in international law, but there are significant deficiencies in the internal sovereignty axis through Oslo process agreements.

1. Giriş

ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul etmesi ve Golan Tepeleri'ni İsrail ülkesi olarak tanıma kararı alacağı söylemi, genelde Arap-İsrail problemi, özelde İsrail-Filistin sorunu ekseninde bölge istikrarını

etkileyen önemli konular olmuştur. Taraflar arasında Oslo Süreci'nde barış girişiminde bulunulsa da bu konuda başarısız olunması, Filistin topraklarının işgal altında olması, Kudüs'ün durumu ve Filistinli göçmenlerle ilgili pürüzlerin çözülmemesi gibi sebepler, sorunun bazen

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: orcun.mutlu95@outlook.com

uluslararası gündemde alt sıralarda da olsa devam etmesine sebep olmaktadır. Özellikle Trump'ın danışmanı Jared Kushner'ın Yüzyıllık Barış Anlaşması (Euronews, 2019a) adı altında sunduğu plan, sorunun çözüme ulaştırılmasıyla hala ilgilenildiğini göstermektedir. 30 Mart 2019'da Toprak Günü (International Middle East Media Center [IMEMC], 2019) münasebetiyle meydana gelen şiddet olayları ise Filistin sorununda iki taraflı barışçıl bir çözümün gerekliliğini tekrar ortaya çıkarmıştır. Sorunun çözüme ulaştırılmamasının bir diğer boyutunu ise Filistin Devleti'nin varlığına yönelik sorgulamalar oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, Filistin'in uluslararası hukuka göre devlet olma durumu irdelenmeye çalışılmıştır. Yabancı literatürde konuyla ilgili önemli çalışmaların olmasına rağmen, Türkçe literatürde konunun devlet olma durumu çerçevesinde kapsamlı şekilde ele alınmamış olması, konu seçiminde etkili olmuştur. Çalışma, Filistin'in uluslararası hukuk kapsamında bir devlet olduğunu ileri sürmektedir ve bu bağlamında şu sorulara cevap aramaktadır: Filistin, 1933 Montevideo Sözleşmesi kriterlerini karşılamakta mıdır? Filistin, kriterleri karşılamasına rağmen iç ve dış egemenliğe haiz bir devlet midir? İç egemenlik bağlamında Filistin'e engel teşkil eden durumlar nelerdir? Dış egemenlik kapsamında Filistin'in, uluslararası örgütlerdeki yeri nedir? Tanıma işleminin, Filistin'in dış egemenliğine etkisi hangi yönde olmaktadır? Buradan hareketle çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Montevideo Sözleşmesi ve tanıma işlemi merkezinde zemin sağlanmaya çalışılmış, ikinci bölümde ise Filistin örnek olayı verilen altyapı üzerinden incelenmiştir. Montevideo kriterlerine ek olarak Filistin, etkin egemenlik ve bağımsızlık nosyonları ekseninde değerlendirilmiş, uluslararası örgütlere üyelik ve tanıma bağlamında Filistin'in dış egemenliği irdelenmiştir.

2. Uluslararası Hukuka Göre Devlet Olma Durumu

Uluslararası ilişkilerin temel birimlerinden biri olan devlet, geçmişten günümüze dek çeşitli tartışmaların ve düşünsel aktivitelerin konusunu oluşturmuştur. Modern anlamda en başarılı örgütlenme biçimi olarak kabul edilen devlet (Tosun, 2007: 14), farklı şekillerde tanımlanmasıyla üzerinde mutabık olunmayan da bir kavramdır. Ahmet Taner Kışlalı (1997: 96), devleti: "*İç ve dışa karşı toplum adına yekpare hareket eden, hedefleri doğrultusunda gücü araç olarak kullanabilen belli bir ülkesi ve insan unsuru ile temsili karşılığı bulunan 'kurumlar kurumu'*" olarak tanımlamaktadır. Max Weber ise "Belli sınırlar içerisinde fiziksel şiddet araçlarının meşru tekeli elinde bulunduran insan topluluğu" (Simpson, 2008: 53-54) şeklinde tanımlamaktadır. Tanımlamalar göz önünde bulundurulduğunda, modern anlamda bir devletin 'devlet' sayılabilmesi için belli kaideler ön plana çıkmaktadır. Bunlar; sayısına bakılmaksızın bir insan topluluğu, üzerinde sürekli yaşama uygun bir ülke ve son olarak herhangi bir otoriteye bağlı olmaksızın toprakları üzerinde egemen, mutlak siyasal bir yönetimdir (Reçber, 2016: 260; Pazarcı, 2018: 130). Nitekim sayılan beşerî, fiziki, hukuki ve siyasi

özellikler, 1933 yılında imzalanan Montevideo Sözleşmesi ile bir devletin sahip olması gereken nitelikler olarak belirlenmiştir. Bu yönüyle bir uluslararası hukuk kaynağı olarak Montevideo Sözleşmesi, devlet olabilme parametreleri sağlaması bakımından öne çıkmaktadır.

2.1. Montevideo Sözleşmesi

1933 yılında Uganda'nın Montevideo kentinde imzalanan Montevideo Sözleşmesi, uluslararası bir kişilik olarak devlet olma durumunu ilk maddede 4 temel kıstasla tanımlamaktadır. Bunlar: a) kalıcı bir insan nüfusu b) belirli bir toprak parçası c) hükümet d) diğer devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesi şeklinde belirtilmiştir (International Law Students Association [ILSA], 1933).

Montevideo'ya göre, devleti oluşturan kriterlerden ilki, beşerî unsur olan insan topluluğudur. Belirli bir toprak parçası üzerinde sayısına bakılmaksızın sürekli bir insan topluluğunun ikametini, bir devlet için *sine quo non*¹ şartlardan biridir. Bu insan topluluğu vatandaşlık ilişkisi ile devlete bağlı gerçek şahıslardan oluşmaktadır (Reçber, 2016: 263). Bu bağ, self determinasyon ilkesi ile ilişkili olmakta ve bu insan topluluğuna devlet ülkesi üzerindeki ve altındaki doğal kaynakların egemenliğini sağlamaktadır (Pazarcı, 2018: 31).

Sözleşmede ikinci kaide olarak kabul edilen ülke, devleti oluşturan fiziki unsurlardan biridir. Üç boyutlu bir sahayı ifade eden ülke; kara, deniz ve hava sahasından oluşmaktadır ancak bir devletin coğrafi bütünlüğü tek parçadan ibaret olmak zorunda değildir. Bu duruma örnek olarak ABD'nin, Alaska eyaleti gösterilebilir. ABD ile bir sınırı bulunmayan bu eyalet, ABD ülkesinin bir parçasıdır ve ülkesel bütünlüğünün uzantısı durumundadır (Pazarcı, 2018: 134). Ek olarak belirtilmelidir ki uluslararası hukukta, bir devlet ülkesinin; bölünme, parçalanma gibi fiillerin konusu yapılamayacağı ve her devletin diğer devletlerin toprak bütünlüğüne saygı duymaları gerektiği ilkeleri kabul edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 1945). Bu ilke ise Filistin örnek olayı için ayrıca önem taşımaktadır.

İnsan ve ülke unsurlarının yanı sıra ülkenin ve insan topluluklarının üzerinde kontrol sahibi olan siyasal yönetimin varlığı, devleti kuran üçüncü şartı oluşturmaktadır (Oppenheim, 1996: 201). Bu bağlamda bağımsız şekilde siyasal yönetimi icra edebilmek, hukuki ve siyasi olarak örgütlenmiş bir kamu gücünü gerektirmektedir. Zira belli bir topluluğun, sınırları belli bir ülke üzerinde bir araya gelmesi üzerine ortaya birtakım gereksinimler çıkacak ve bu gereksinimlere siyasal ve hukuksal bir organizasyonun cevap vermesi gerekecektir. Bu otoritenin aynı zamanda temsiliyeti sağlaması ve kendi kendini yönetebilme kabiliyetine sahip olması beklenmektedir (Pazarcı, 2018: 136). Burada otoriteden kasıt; yasama, yürütme ve yargı sorumluluklarını ifa edebilmeye kabil olan ve kurumlardan oluşan bir kamu örgütlenmesidir. Francis Oppenheim (1996:221), bu unsurlar üzerinde etkin kontrole sahip olmayan ve başka bir otoriteden bağımsız şekilde

kendini yönetemeyen toplumların, devlet sayılmayacağını öne sürmektedir. Oppenheim'ın bu iddiası, Filistin'i egemenlik merkezinde ve Oslo Süreci anlaşmaları çerçevesinde değerlendirmeye yöneltmiştir.

İnsan topluluğu, ülke ve siyasal otorite, bir devletin mütemmim cüzlerini oluşturması bakımından önemli olmasına karşın bu üç unsur dışında egemenlik, -yani emretme ve üstün iktidarı ifade etmesi- bir devleti diğer topluluklardan ayırt eden asıl noktayı oluşturmaktadır (Çağırın, 2007: 384). Dolayısıyla Montevideo sözleşmesi içerisinde dördüncü kriter olarak yer alan “başka devletlerle ilişki kurabilme kapasitesi”, egemenlik başlığı altında değerlendirilecektir zira bir devletin egemenliği hem ülkesi içerisinde hem de ülkesi dışında belli hakları ve sorumlulukları beraberinde getirmektedir.

2.2. Egemenlik

Egemenlik nosyonu açısından en önemli düşünürlerin başında gelen Jean Bodin, egemenliği siyasi bir toplulukta nihai ve mutlak bir otoritenin bulunması hali şeklinde tanımlanmaktadır (Simpson, 2008: 81). Bu haliyle Bodin, iç egemenliği tanımlamaktadır ancak egemenlik, bir devletin hem ülke içindeki üstün otoriteye sahip güç anlamına gelmekte hem de eşitlik prensibi çerçevesinde devletin dışarıya karşı sürdürdüğü bir iddia olmaktadır (Tosun, 2007: 23). Buradan hareketle egemenliğin görünümünü yansıtan belli yetkiler, iç hukukta egemenlik ve uluslararası hukukta egemenlik olarak ikiye ayrılmaktadır (Eroğlu, 1979: 192). Bir başka deyişle bunlar; iç egemenlik ile dış egemenliği teşkil etmekte ve kavramı katmanlaştırmaktadır.

Devletin ülkesel yetkisi olan münhasır egemenlik, toprakları üzerindeki otoriteyi ifade etmektedir. Bu münhasırlık, bir devletin ülke sınırları içerisindeki yasama, yürütme ve yargı işlemlerini kapsamaktadır (Pazarıcı, 2018: 142). Otoritenin uyruklarınca tanınması iç egemenlik nosyonunun temelini oluşturmakla birlikte, karşılıklı yükümlülüklerin akdini sağlar. Bu akit, devletin, kamu hizmeti sağlama ve güvenliği temin etme gibi görevler üstelenerek, uyruklarının meşruiyetine sahip olmasını sağlamaktadır (Simpson, 2008: 51).

Cezai yargı yetkisi ve meşru şiddet kullanma araçlarının tekeli ise bir devletin iç egemenliğini yansıtan iki önemli özelliği oluşturmaktadır. Bir devlet, cezai yetkilerini yasalar çerçevesinde ifa ederken, zor araçlarını devreye sokarak yerine getirmektedir. Ayrıca bir devlet, cezai yargı yetkisini yerine getirmek için gerekli zor kullanımını (Pazarıcı, 2018: 139) ya da kamu hizmetlerini yürütme ehliyetini, egemenlikle bağlantılı olarak uyrukluk bağından almaktadır (157). Bu nedenle egemenlik, yabancı bir otoriteyle müşterek olarak kullanılamaz (Eroğlu, 1979: 107). Açıklamaya çalışılan nitelikler, bir devletin unsurları üzerindeki etkililik derecesini göstermesi bakımından da ayrı bir yer tutmaktadır.

Montevideo sözleşmesinin dördüncü kriteri olan “başka devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesi”, dış egemenliği

işaret etmektedir. Bir devletin dış egemenliğini oluşturan ilk unsur tanınma olmaktadır. İkinci unsur ise uluslararası hukukta egemen eşitlik prensibidir. Archie Simpson'a (2008: 51) göre; bir devletin uluslararası politikada var olma iddiasına destek sağlayan unsur tanınmadır. Bu açıdan bir devletin, egemen devletler kulübüne giriş kartı, dış egemenliğinin meşruiyet derecesini göstermektedir. Ancak tanınmanın ne tür bir işlem olduğu konusunda literatürde iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlar, literatürde açıklayıcı ve kurucu teori olarak adlandırılmaktadır.

Kurucu görüşe göre; uluslararası sistemde hali hazırda var olan devletlerin, yeni bir devleti tanınması, onu meşru bir varlık haline getirerek uluslararası devletler ailesinin bir parçası olmasını sağlamaktadır (Pitta, 2018: 9). Böylece bir devlet, tanınma yoluyla meşruiyet elde edecek ve var olabilecektir. Bu durum devleti uluslararası hukukun süjesi haline getirmesi bakımından kurucu bir işlem olarak görülmektedir (Oppenheim, 1996: 397). Tanınma, anlaşmalara taraf olabilme ve hükümetlerarası örgütlere üye olabilme gibi yeteneklere sahip olabilmek açısından önem arz etmektedir. Zira Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (UPF) gibi hükümetlerarası organizasyonlara tam üyelik, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) ile Roma Statüsüne taraf olabilmek, Dünya Bankası (DB) ya da UPF'den doğrudan yabancı yatırım almak ve bir başka devletle anlaşma yapabilme fiillerini gerçekleştirmek, tanınmış bir devlet olmayı gerektirmektedir (Coggins, 2006: 46-47).

Kurucu görüşün aksine Açıklayıcı teori, yeni bir devletin halihazırda uluslararası sistem içerisinde bulunan devletler tarafından tanınması işleminin, zaten var olan bir durumun teyidi yahut tespiti gerçekleştirdiğini savunmaktadır (Reçber, 2016: 361). Burada belirtilmelidir ki genel doktrin, tanıma işleminin esasında açıklayıcı bir işlem olduğunu benimsemektedir (Pazarıcı, 2018: 321). Eğer bir devlet gerçekten varsa, hukuken de varlık göstermektedir. Dolayısıyla tanıma işlemi, devlet olma kriterleri arasında ipso facto bir unsur olarak değerlendirilmemektedir. Bir devletin deklare ettiği andan itibaren var olduğunu ileri süren Açıklayıcı teori, bir devletin uluslararası kişiliğinin tanıma ile gerçekleştiği fikrini reddetmektedir. Çünkü uluslararası hukuk, uluslararası kişiliğin gerçek bir durum olduğunu öne sürmektedir (Pitta, 2018: 5). Kısaca bir devlet uluslararası hukuka uygun biçimde değinilen Montevideo kriterlerini taşıyorsa, tanıma ancak var olan bir durumun kabulü niteliğindedir. Gerçekten de Montevideo Sözleşmesi'nin 6. maddesinde belirtildiği üzere, tanıma işlemi, politik bir eylem olarak kabul edilmekte ve devlet olmanın mütemmim cüzü olarak görülmemektedir.

3. Filistin Örneği Çerçevesinde Devlet Olma Durumu

Bu başlık altında, yukarıda değinilen parametreler ekseninde Filistin örnek olayı incelenecektir. Bu amaçla önce Filistin sorununun tarihsel arka planına kısaca değinilecek; daha sonra bahsedildiği üzere Montevideo

kriterleri olarak sayılan; a) kalıcı nüfus b) ülke c) siyasi bir otorite d) diğer devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesi çerçevesinde bir değerlendirme yapılacaktır.

3.1. Filistin Sorununun Kısa Tarihi

Filistin toprakları, 1. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte Britanya mandası altına girmiştir. Savaş sonrası bölgeye Yahudi göçünün başlaması ve ardından 2. Dünya Savaşı'yla bu göçün doruk noktasına ulaşması,² Filistin halkı ile Yahudiler arasında çatışmalara sebep olmuştur. Britanya, bölgedeki durumla baş edememesi üzerine konuyu BM'ye (Birleşmiş Milletler) götürmüş ve ardından sorunun çözümü için BM altında Filistin Özel Komitesi kurulmuştur. Bölgede incelemeler yapan Komite, BM Genel Kurulu'na iki çözüm önerisinde bulunmuştur. Azınlık planı olarak bilinen ilk öneri, Arap ve Yahudilerden oluşan federal bir devlet kurulmasını, çoğunluk planı ise iki devletli bir çözümü öngörmüştür.

BM Genel Kurulu'nda çoğunlukla kabul edilen iki devletli çözüm 181 sayılı karar ile onaylanmıştır.³ Çoğunluk planı, Araplar ve Filistinliler tarafından reddedilmiş ancak İsrail bu kararı referans olarak göstererek 14 Mayıs 1948 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun üzerine Arap devletleri ortak bir ordu oluşturarak İsrail'e karşı harekete geçse de bugün Filistinliler tarafından Nakba yani "felaket günü" olarak anılan yenilgiye uğramışlardır. Savaş sonucunda İsrail, topraklarını genişletmiş ve birçok Filistinli, göçmen durumuna düşmüştür. 1967 yılına gelindiğinde ise İsrail önleyici bir savaş ile Arap devletlerini yenilgiye uğratmış ve topraklarını Batı Şeria ile Gazze'ye doğru genişletmiş, Kudüs'ün doğusunu işgal etmiştir. Bu arada çıkarılan 242 sayılı karar ile ateşkes sağlanmış ve İsrail'in bu savaşla işgal ettiği topraklardan çıkması istenmiştir. 1973 yılında gerçekleşen son Arap-İsrail Savaşı'nda ise Arap devletleri tekrar yenilgiye uğramış (Cleveland, 2008: 374-381), BM Güvenlik Konseyi bu esnada 338 sayılı kararı alarak aynı zamanda 242 sayılı kararı da teyit etmiştir. 1987 yılında başlayan 1. İntifada'nın dinamizmiyle 1988 yılında Filistin Ulusal Konseyi (FUK) bağımsızlık ilanında bulunmuş ve ardından Madrid Konferansı ile arka kanallardan, Oslo Görüşmeleriyle ise resmi olarak başlayan ancak 2000 yılında 2. İntifada ile sona eren barış görüşmeleri gerçekleşmiştir -çalışmada bu sürece Oslo Barış Süreci denmektedir. Bu süreçte imzalanan Oslo Bildirgesi İlkelerinde (OİB), beş yıl içerisinde bağımsız Filistin devletinin kurulması öngörülmüştür (Economic Cooperation Foundation [ECF], 1993). Fakat barış sürecinin başarısızlığa uğraması, karşılıklı gerçekleşen şiddet olaylarının devam etmesi, yerleşim yerleri ile Filistinli göçmenler sorunu, Kudüs'ün statüsü gibi konularda anlaşılabilmesi ayrıca yeni bir planın da ortaya konamamasıyla birlikte, Filistin ülkesinin hala İsrail işgali altında olması gibi nedenler Filistin'i, ontolojik olarak bir devlet olup olmadığı tartışmalarının öznesi haline getirmiştir.

3.2. Montevideo Kriterleri Bağlamında Filistin'in Statüsü

Montevideo kriterleri bakımından Filistin'in statüsü değerlendirildiğinde, FKÖ tarafından 1964 Ulusal şartı ile ilk defa, resmi olarak, Filistinlilerin kim olduğu tanımlanması, insan unsuru kaidesi açısından önem teşkil etmektedir. Şartın 5. maddesine göre Filistinliler, "1947 yılına dek bu topraklardan çıkmış ya da kalmış olmasına bakılmaksızın ikamet eden yahut etmiş bulunan Arap uyruklu insanlar ve Filistinli bir babadan doğan, Filistin içerisinde veya dışarıda olan herkes" (Mideastweb,1964) olarak tanımlanmıştır. 1967 savaşı sonrasında FKÖ'nün Arafat önderliğinde tekrar örgütlenmesi ile 1968 yılında Filistin Ulusal Konseyi, şartı ılımlaştırmış ve Filistin halkı içerisine "Siyonist işgal" öncesi Filistin topraklarında ikamet eden Yahudiler de dahil edilmiştir (Mideast Web, 1968). Ayrıca Filistin halkının; ortak bir geçmişi, kültürü, ulus olma bilincini, geleneksel pratikleri ve ortak kolektif anıları paylaşmaları, bu topluluğa bir millet kimliği vermesi açısından önem arz etmektedir (Panganiban, 2015: 62). Bu kimliğin içerisinde Filistin halkının diasporik parçasını oluşturan mülteci Filistinliler de yer almaktadır. Zira yerinden edilmişlik duygusu ve mültecilik statüsü çevresinde birleşen bu topluluk, Filistinli olma kimliğini hala canlı tutmaktadır (Khalidi, 2007: 171). Böylece Filistinlilerin bu koşullar çerçevesinde bir milleti oluşturduğu söylenebilmektedir. Nitekim tarihsel olarak geçmişten günümüze dek bu topraklarda Filistin halkının yaşamış olması, onları bu yörenin otokton halkı yapmakta ve millet olma bilincini perçinlemektedir. (Boyle, 1999: 301-306).

Bugün Filistin halkını oluşturan 1.836.713 kişi Gazze Şeridi'nde, 2.798.494 kişi ise Batı Şeria'da bulunmaktadır. Bu rakama ek olarak Gazze Şeridi, Batı Şeria, Suriye, Ürdün ve Lübnan'da 5.442,947 kişi BM'ye kayıtlı Filistinli mülteci statüsünde bulunmaktadır (Worldometers, 2019). Bununla beraber ABD dahil birçok devlet ve uluslararası kuruluş, Filistin halkını tanımakta ve bölgeyle ilgili konularda Filistinliler hitabını kullanmaktadır (Nevo ve Megiddo, 2009: 107). Filistinlilerin self determinasyon hakkını uzun süredir reddeden İsrail devleti ise 1993 yılı Oslo İlkeler Bildirgesi'yle (OİB) Filistinlileri, politik haklara sahip bir halk olarak resmen tanımıştır (Shlaim, 2016: 273). Bu argümanlar merkezinde Filistin, devlet olma kriterlerinin ilki olan insan topluluğu şartını karşılamakta ve bu insan topluluğu yani Filistinliler, büyük oranda uluslararası toplum tarafından kabul görmektedir.

Ülkesel açıdan bakıldığında, 1 Ekim 1948 yılında FUK, tüm Filistin topraklarında Kudüs'ün başkent olarak belirlendiği bağımsız Filistin devletini ilan etmiştir (Bölme ve Ulutaş, 2011: 5). Böylece FUK, Britanya mandası altındaki tüm Filistin topraklarını ülkesi olarak belirlemiştir. Ancak 1948 savaşının İsrail tarafından kazanılmasıyla kaybedilen topraklar, ilan edilen sınırlara tekabül etmemiştir. Yine de sırasıyla 1967 ve 1973 savaşları sonrasında alınan 242 (United Nation General Assembly [UNGA], 1967), ve 338

(United Nation Security Council [UNSC],1973), sayılı kararlar “Yeşil Hat” olarak bilinen sınırları Filistin’in meşru ülkesi olarak kabul etmiştir. Kararların BM Güvenlik Kurulu ve BM Güvenlik Konseyi tarafından alınması, Filistin ülkesinin uluslararası toplum tarafından tanındığının göstergesidir. Belirlenen Yeşil Hat; Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze şeridini kapsamaktadır (Panganiban, 2015: 63). Bununla birlikte FUK, 1988 tarihli bağımsızlık deklarasyonu ile 242 ve 338 sayılı kararları referans göstererek Yeşil Hattı, Filistin ülkesi olarak ilan etmiştir. Güncel olarak, 2011 ve 2013 yıllarında ABD başkanı Barack Obama tarafından, Filistin topraklarının 1967 öncesi sınırlar olduğu belirtilmiş ve burada Filistinlilerin kendi kendilerini yönetebilme haklarının olduğu dile getirilmiştir (White House Press [WHP], 2013). 2017 yılında ise Donald J. Trump ve Mahmud Abbas arasında gerçekleşen toplantıda, 1967 sınırlarının Filistin toprağı olduğu yine teyit edilmiştir (WHP, 2019).

Topraksal açıdan üzerinde tartışılan asıl konu; Filistin topraklarının parçalanmış, işgal edilmiş ve ülkesel bütünlükten yoksun olmasından dolayı devletliğinin sorgulanmasıdır ancak James Crawford’a (2017: 309) göre, ortaya atılan iddialar, devlet olmaya mâni bir durum yaratmamaktadır. Zira güncel bir örnek olarak Suriye’nin, bugün toprakları üzerinde etkin bir kontrol sağlayamaması, Suriye’nin bir devlet olmadığını göstermemektedir (Cohen, 2019). Yine John Quigley de (2012: 435); bir devletin işgal altında bulunmasının o devletin, devlet olma durumunu sorgulatabilecek bir neden olarak görülemeyeceğini öne sürmektedir. Örneğin iki dünya savaşında da işgal altında olan birçok ülke, devlet olma statülerini kaybetmemişler hatta ülkeleri dışında devletlerini temsil edebilmişlerdir. Kaldı ki Filistin ülkesi üzerinde ne geçmişte Mısır ve Ürdün ne de İsrail, herhangi bir egemenlik iddiasında bulunmamıştır (Nevo ve Megiddo, 2009:112). Sonuçta ülkesel anlaşmazlıklar var olagelse de bu tür problemler bir devletin varlığına doğrudan etki etmemektedir (Pitta, 2018: 16). Kısaca Filistin ülkesi işgal altında da olsa, uluslararası toplum tarafından tanınan, deklare edilmiş ve belirli meşru sınırlarının bulunması nedeniyle, Filistin Montevideo Sözleşmesi’nin ikinci kaidesini karşılamaktadır.

İnsan ve ülke unsurlarının yanı sıra belirli bir toprak üzerinde kendi kendini yönetmeye muktedir örgütlü siyasal bir organizasyonun varlığı, devlet olma esaslarından bir diğerini teşkil etmesiyle Filistin için en tartışmalı kriter olmaktadır. Filistinliler, ilk defa 1948 savaşı sırasında Arap devletlerinin de desteği ile Gazze’de mukim bulunacak Geçici Filistin Yönetimi’ni (Bölme ve Ulutaş, 2011: 5) ve FUK’u oluşturabilmişlerdir (Palestine National Council [PNC], 2019). 1964 yılına gelindiğinde ise Filistinlilerin temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kurulmuş ve böylece Filistinliler örgütlü siyasal bir yapıya kavuşmuşlardır. Ancak FKÖ, 1967 savaşı sonrasında Yaser Arafat liderliğiyle etkili olacak ve Filistinlilerin gerçek temsilcisi haline gelecektir (Pappe, 2018: 227-233).

Filistin’in devlet ilanından 5 yıl sonra OİB imzalanmış ve Bildirgenin 1. maddesinde Filistinlilerin, Gazze Şeridi ve Batı Şeria’da kendi yönetimlerini kurabilecekleri İsrail tarafından kabul edilmiştir (Economic Cooperation Foundation [ECF], 1993). Böylece 1994 yılında Filistin ülkesi üzerinde, Filistin Ulusal Otoritesi (FO) kurulmuş ve FO, Filistin’in idaresini üstlenmiştir. Barış süreci boyunca FKÖ-İsrail arasında kararlaştırılan yetkiler, bugün Filistin yönetimini oluşturan FO’ya transfer edilmiş ve FO, barış sürecinde İsrail’in çekildiği topraklar üzerindeki yetkiyi devralmıştır. 2006 yılında İsrail’in Gazze’den çekilmesi ile FO, kontrol alanını Gazze’ye dek genişletmiştir (Pitta, 2018: 18).

FO başkanlığı için ilk kez 1996 yılında bir seçim gerçekleştirilmiş ve Yaser Arafat önce Filistinlilerin lideri, seçim sonrasında ise başkanı olmuştur (Pappe, 2018: 342). Seçim sonrası 88 üyeden oluşan Filistin Yasama Konseyi ve Filistin yönetim komitesi oluşturularak bir hükümet için gerekli kurumsallaşmayı sağlama konusuna adımlar atılmıştır (European Council on Foreign Relations [ECFR], 2019). Böylece Filistin toprakları üzerinde örgütlü, demokratik yollarla iktidarın belirlendiği ve toprakları üzerinde kontrol sahibi bir hükümet sistemi kurulmuştur. Bu hükümet, İsrail dahil uluslararası alanda da yaygınca tanınmaktadır. Bu durumda Filistin, Montevideo sözleşmesinin üçüncü kriteri olan bir hükümetin varlığı şartını da karşılamaktadır.

3.3. İç Egemenlik Bakımından Filistin’in Bağımsızlığı ve Etkililiği

Filistin üzerinde, Montevideo kriterlerinin üçünün karşılamasına rağmen iç egemenlik boyutuyla bağlantılı olarak, bağımsızlığı ve toprakları üzerinde etkili bir yönetim olmadığı ekseni tartışmalar bulunmaktadır. Dolayısıyla tartışmaların esasını oluşturan konuların, ülkesel ve siyasal yönetimin etkililiğinde yattığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Crawford (2017:309), devlet olma durumunun esasen iki unsur üzerinde yükseldiğini belirtmektedir: Bunlardan ilki, bir ülke üzerinde etkin ve kendi kendini yönetebilen örgütlü bir toplumken, diğeryse bir başka devletin yaptırım gücünden bağımsız olabilmesidir. Bu açıdan bakıldığında Filistin toprakları, 1967 yılından beri Doğu Kudüs dahil olmak üzere işgal altındadır. İsrail, bu topraklar üzerinde egemenlik iddiasında bulunmasa da bölgeyi fiili olarak hakimiyet altına almıştır. Böylece Crawford’un belirttiği iki argüman, Filistin için devlet olma durumunda önemli eksikleri oluşturmaktadır ki bu eksikler, aşağıda aktarılacağı üzere anlaşmalarla daha sorunlu bir hale gelmektedir.

1993’den 2000 yılına dek süren barış sürecinde, yapılan anlaşmalar, Filistin yönetiminin toprakları üzerinde etkin bir yönetim kuramadığı iddialarına mesnet sağlamaktadır. Bu doğrultuda iç egemenliğin parametrelerinden olan cezai yargı yetkisi, kamu düzeninin sağlanması, ekonomik bağımsızlık ve kamu güvenliğini sağlama gibi kabiliyetler, Filistin’in durumu açısından problemli noktaları

oluşturmaktadır. OİB'in 7. maddesi (ECF, 1993) ve Kahire Anlaşması'nın (KA)⁴ 7. maddesinin 2. bendi, Filistin bağımsız yargı organının İsrail tarafından tanındığını belirtse de bu yetkileri münhasıran kullanılmasını engelleyen şartlar içermektedir. KA'nın 5.maddesinde Filistin yargı yetkisi, Batı Şeria ve Gazze olarak belirlenmiş ancak Kudüs, Yahudi yerleşimleri, askeri lokasyonlar ve İsrail bu yarıdan bağımsız tutulmuştur. Kamu düzeninin sağlanması konusunda FO, kolluk güçleri oluşturma yetkisine sahip olsa da yine KA'nın 1. ek 3. maddesi ile bu güç; personel limitinden silah tipine dek belirlenen şartlarla sınırlandırılmış, İsraili askerler ve araçlar FO'nun yetki alanı dışında bırakılmıştır.

İsrail, OİB'in 2. eki 3. ve 8. Maddeleri ile Kahire Anlaşması'nın 8. Maddesinin verdiği yetki doğrultusunda, dış tehditlere karşı Filistin ülkesinin kara, hava ve deniz sınırlarının savunmasını üstlenmekte ayrıca Yahudi yerleşimlerinin güvenliğini sağlamayı sürdürmektedir. Sınır kontrolünün yanı sıra OİB'in 4. Maddesi uyarınca Gazze şeridi ve Batı Şeria arasındaki geçişleri sağlayan İsrail, böylece Batı Şeria ve Gazze arasındaki etkileşimin kontrolünü sağlayarak, Filistin üzerindeki nüfuzunu meşru yollarla arttırmaktadır. Taba anlaşması ise İsrail'e Batı Şeria içerisindeki insan mobilizasyonu kontrol edebilme hakkını sağlamaktadır. Nitekim Batı Şeria Anlaşması'yla bölge, üç bölüme bölünse de İsrail kontrolü altındaki kısımlar, FO yönetimi altındaki alanı çevrelediğinden Filistinlilerin bir birimden başka bir birime serbestçe geçişine izin vermemektedir.

Bir devletin bağımsızlığı noktasında önem teşkil eden ekonomik alan, anlaşmalar neticesinde Filistin'in dezavantajlı kaldığı bir diğer mesele olmuştur. Örneğin 1994 Paris Protokolü uyarınca Filistin'in Arap devletleriyle olan ticari münasebetleri sınırlandırılmış, dış sınır kontrolünün İsrail'de olmasıyla Filistin ticareti, İsrail üstünden gerçekleştirilir olmuştur. Protokol, doğrudan vergilerin İsrail tarafından toplanarak Filistin yönetimine aktarılmasını ön görmektedir. Bu durum 1995-2000 arası İsrail'in aktardığı vergilerin FO'nun mali gelirinin %60'ını oluşturması bakımından önemlidir (Özkoç: 2000: 191). Nitekim 17 Şubat 2019 tarihinde İsrail, Filistin adına topladığı 139 milyon dolarlık vergi gelirini, FO'nun tutuklu olan ve hayatını kaybeden Filistinliler için harcayabileceği sebebiyle yönetime aktarılmamıştır (Euronews, 2019b). Bu dezavantajın İsrail tarafından Filistin'e karşı açıkça kullanılması, durumun ne kadar hassas olduğunu ortaya koymaktadır.

Anlaşmalar göz önünde bulundurulduğunda Filistin'in İsrailileri yargılama yetkisinin bulunmaması gibi şartlar bağımsız bir Filistin'in aleyhine olmakla beraber ülkede iki ayrı hukuk düzeni doğmasına yol açmakta (Özkoç: 2000: 182) ayrıca Filistin, egemen-bağımsız bir devletin müktefi olduğu sınırlarını kontrol edebilme ve savunabilme yeteneğinden mahrum kalmaktadır. Taba Anlaşması ile öngörülen koşullar ise Filistin'in Batı Şeria toprakları içindeki hareketliliği dahi kısıtlamakta ve Filistinlileri, İsrail

devletinin icazetine bağlı hale getirmektedir. İç güvenliğin sağlanması konusunda da Filistin yine bağımsız değildir. Zira anlaşmalar, Filistin topraklarını ve üzerindeki insan unsurunu kontrol etme, yargılama ya da kendi yasal düzenine göre yönetme hakkına ket vurmaktadır. Özellikle bir devletin temel gelir kaynağı olan verginin de İsrail aracılığıyla toplanması göstermektedir ki Filistin toprakları üzerindeki egemenlik yetkileri, İsrail ile müşterek kullanılmaktadır. Bu durum Filistin'in ülkesi üzerindeki etkililiğini aşındıran bir unsur olmaktadır. Tal Becker'e (Jerusalem Center for Public Affairs, Tarihsiz) göre; Filistin'in toprakları üzerinde etkin olamaması, onu bir devletten ziyade bir otonomi yapmaktadır. Benzer biçimde Crawford (2017: 307-313) da ne FKÖ'nün ne de FUK'un, varsayılan topraklar üzerinde yönetme gücünün olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca etkililik konusunda FO'nun yönetsel olarak kendi içerisinde bölünmüşlüğü de bir başka tartışma konusunu oluşturmaktadır.

2006 yılında gerçekleşen Filistin parlamento seçimleri sonucunda Hamas'ın çoğunluğu elde etmesi sorgulanan Filistin otoritesini bölmüş, yönetme yeteneğinde bir kara delik meydana getirmiştir. Özellikle El Fetih'in Batı Şeria'da, Hamas'ın Gazze'de etkin olmasıyla bu bölgeler, Fetihistan ve Hamasistan olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Hatta Hamas'ın Gazze'de FO'nun aldığı bazı kararları fiilen uygulamayacağını açıklaması bu durumu kanıtlar niteliktedir (Dünya Bülteni, 2007). Nitekim 2007 yılında Gazze lideri İsmail Haniye, Tunus, Türkiye ve bazı Körfez ülkeleri tarafından Hamas lideri olarak değil Başbakanı olarak karşılanmıştır. El-Fetih ve Hamas'ın farklı politik programlara sahip olmasıyla FO içerisinde çıkan bu çatışma, ülke üzerinde bütünlüklü bir kontrolü de engellemektedir (Nevo ve Megiddo, 2009: 108). Dolayısıyla Filistin'in iç egemenliğinin sağlam temeller üzerinde yükselmesi iki devlet içi aktöre bağlı olmaktadır (Pitta, 2015: 68). Bu açıdan iki aktör 23 Nisan 2014 tarihinde bir mutabakat anlaşması imzalamışlardır. Fakat bu çift başlı yönetim günümüzde dahi hala sürmektedir (Panganiban, 2015: 68).

DB verilerine göre, FO etkin bir yönetim değildir (World Bank [WB], 2017). Bu durum DB'nin 2017 raporunda, FO'nun ülkesi üzerinde zayıf kontrole sahip olması ve Hamas'ın de facto bölünmüşlük yaratmasıyla açıklanmaktadır. Özellikle kamu hizmetlerinin bir kısmını FO'nun üstlenmesi ve geri kalanın ise Hamas tarafının gerçekleştirilmesi bölünmüşlüğü daha da derinleştirmektedir (WB, 2007). Filistin'in devlet olma durumu her ne kadar toprakları üzerindeki etkinliği ve bağımsızlığı açısından sorgulansa da Montevideo kriterleri arasında bir devletin etkililiği hususuyla ilgili bir madde bulunmamaktadır. Jure Vidmar'a göre de etkili bir hükümet, Montevideo kriterlerinin karşılanması noktasında gerekli olmamaktadır. Zira ülke üzerinde etkin kontrol, anında ortaya çıkan bir olgudan ziyade zamanla kazanılan bir yetenek olmaktadır. Örneğin Hırvatistan ve Bosna Hersek hükümetleri bağımsızlıklarının hemen sonrasında kendi toprakları üzerinde etkili bir kontrole sahip olmamışlar,

zamanla ekili birer devlet haline gelmişlerdir. (Vidmar, 2013'den aktaran: Panganiban, 2015: 68-69).

3.4. Dış Egemenlik Bağlamında Tanınma ve Filistin

Montevideo kriterlerinin dördüncüsü ve son kriteri olan "başka devletlerle ilişki kurabilme kapasitesi", bu yönüyle Filistin'in dış egemenliğini oluşturan bir unsur olmaktadır. Filistin 1988 yılından bu yana 137 devlet tarafından karşılıklı olarak tanınmaktadır (State of Palestine Mission to the United Nations, 2019). Bugün itibarıyla Filistin içerisinde 13 devlet temsilciliği bulunurken, Filistin'in dünya çapında 90 temsilciliği bulunmaktadır (Embassy-Worldwide, 2019). Batı Avrupa ülkeleri ve Güvenlik Konseyi Daimî üyesi olan ABD, Britanya ve Fransa Filistin'i devlet olarak tanımasalar da FKÖ'yü uluslararası hukukun bir öznesi olarak görmektedir (Panganiban, 2015: 23).

Filistin açısından tanıma işleminin üç önemli dayanak noktası bulunmaktadır: Tanınma yoluyla yönetsel yapının daha görünür hale getirilebilmek, İsrail kamuoyunu, Filistin devleti ile bir arada barışçıl şekilde yaşayabileceklerini ikna edebilmek ve son olarak İsrail'in eylemlerine karşı içsel ve dışsal baskı oluşturabilmektir. Özellikle Mahmut Abbas'ın Yaser Arafat'ın ölümü sonucunda başa geçmesi, uluslararası alanda tanınmayı, Filistin'in temel stratejisi haline getirmiştir. Bir diğer deyişle Abbas yönetimi, Filistin'in devlet olma durumunun uluslararasılaştırılmasını hedeflenmiştir. Strateji, BM'nin dört ana kuruluşu olan Güvenlik Konseyi, Genel Kurul, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) organlarında, Filistin'in tanınması üzerine dayandırılmıştır (Yoffie, 2004: 500). FKÖ açısından uluslararası kurumlarda tanınmak ve temsil edilebilmek, uluslararası alanda görünürlüğünü ve meşruiyetini artırarak, iç ve dış egemenliğini sağlama açısından önem taşımaktadır. İlk defa Arap Birliği ve buna müteakiben İslam Konferansı Örgütü tarafından FKÖ, Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olarak kabul edilmiştir (Pappe, 2007: 308). Ardından BM Genel Kurulu, 3210 (1974) ve BM Güvenlik Konseyi 3236 (1974) sayılı kararlarla, Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olarak FKÖ'yü kabul etmiştir. 1974 yılında alınan 3237 (UNSC, 1974) sayılı karar ise FKÖ'ye, gözlemci statüsü ile BM'de temsil hakkı sağlamıştır. Böylece FKÖ'nün, 1973 savaşı sonrasında uluslararası kurumlar tarafından tanınmaya başlanması, örgüte önemli bir meşruiyet sağlamıştır.

Özelde tanınma konusu İsrail ve FKÖ arasında sağlansa da İsrail, Filistin'i bir devlet olarak tanımamaktadır. FKÖ ve İsrail arasında OİB vesilesiyle gerçekleşen mektup teatileri, tarafların birbirlerini tanımalarını sağlansa da mektup teatisinde Arafat'ın hitabı doğrudan İzak Rabin'e olurken; Rabin, Norveç bakanına hitaben mektubu yazmış ve böylece İsrail, FKÖ'yü, Filistinlileri masada temsil etme niteliğindeki bir örgüt olarak kabul etmiştir (Özkoç, 2000: 179). Dolayısıyla tanıma işlemleri bir bakıma müteakıl olarak gerçekleşmemiştir (Shlaim, 2016: 303). Ancak

Francis Boyle (1999: 312), İsrail'in Filistin'i hali hazırda devlet olarak tanıdığını ileri sürmektedir. Zira 181 sayılı kararı referans göstererek bağımsızlığını ilan eden İsrail, taksim planını kabul ederek zımnen Filistin devletinin de varlığını kabul etmiş olmaktadır. Burada belirtilmelidir ki Arap devletleri ve Filistin'in, alınan kararları kabul etmeyerek İsrail'e savaş açması, Crawford'a (2017: 436) göre, öne sürülen iddiayı havada bırakmaktadır.

Diğer yandan barış sürecinde İsrail'in FKÖ'yü tanınması, zımnen İsrail'in Filistin'i bir devlet olarak tanınması olarak yorumlanabilmektedir. Barış görüşmelerinin bir örgüt ve devlet arasında pazarlık yapar gibi değil bir devlet ile müzakere eder şeklinde gerçekleşmesi bu iddiaya temel sağlamaktadır. Zira İsrail, topraksal konularda FKÖ ile anlaşma yapmış, yetki devirleri gerçekleştirmiş ve kısıtlı da olsa FKÖ'nün yargı yetkisi ile egemenliğini tanıyarak bir "entiteye" devlet gibi davranmıştır (Quigley, 2012: 436) ki bu durum dönemin muhalefet lideri Binyamin Netanyahu tarafından Knesset'te dile getirilmiş ve Yitzak Rabin, Filistin'i bir devlet olarak zımnen tanıdığı için sert şekilde eleştirmiştir (Quigley, 2011: 749-764).

Tartışma, BM ve alt kuruluşları nezdinde incelendiğinde, Filistin'in bir devlet olarak uluslararası toplumda yaygın bir meşruiyete sahip olduğu gözlenmektedir. Bugüne kadar alınan birçok BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi kararında, Filistinlilerin self determinasyon ve devlet kurma haklarının tanınması; uluslararası kurumların ve toplumun Filistin'e bir devlet olarak davrandığını ortaya koymaktadır (Quigley, 2010: 4). Nitekim BM'nin, 1988 yılında deklare edilen Filistin bağımsızlık ilanını 43/177⁵ sayılı kararla kayıt altına alması, hali hazırda BM'nin Filistin'i devlet olarak kabul ettiğini göstermektedir. Deklarasyon sonrasında BM Genel Kurulu, BM sisteminde FKÖ yerine, Filistin ibaresinin kullanılması kararını almıştır. 52/50 (UNGA, 1997) sayılı kararla 1998 yılında Filistin'e gözlemci statüsü verilmiş, Genel kurul ve BM çalışmalarına katılma hakkı ile uluslararası konferanslarda temsil ayrıcalığı tanınmıştır (Bölme ve Ulutaş: 2011: 9). Filistin'in 2011 yılında BM alt kuruluşu olan UNESCO'ya (Eljazeera, 2011) ve 2017'de Interpol'e (Deutsche Welle [DW], 2017) üye olması, Filistin bayrağının BM'de yükselmesi (British Broadcasting Corporation [BBC], 2015), 2019 yılı için Filistin'e tam üye gibi hareket etme hakkının tanınması (Euronews, 2019a), Filistin'in G-77 dönem başkanlığını üstlenmesi (UN News, 2019) gibi olgular iddia edildiği gibi uluslararası kurumların ve toplumun Filistin'e devlet olarak davrandığını göstermektedir. Buna karşın Crawford (2017: 313), *nasciturus pro iam nato habetur*⁶ ilkesini göstererek, Filistin'e devlet olarak davranılsa da hala böyle bir devletin tam anlamı ile doğmadığını iddia etmektedir.

2012 yılına gelindiğinde Filistin'in BM'ye tam üyelik başvurusunda bulunması süreci doruk noktasına taşımıştır, fakat ABD'nin vetosu ile bu başvuru kabul edilmemiş ve reddin ardından 29 Kasım 2012 tarihinde Filistin'in statüsünü etkileyecek olan karar, BMGK tarafından

alınmıştır. Filistin'in 1974'den beri üye olmayan gözlemci statüsü, 67/19 sayılı karar ile 2012 yılında üye olmayan gözlemci devlet olarak değiştirilmiştir. Bu karar, Mahmut Abbas tarafından Filistin devletinin uluslararası alandaki doğum belgesi olarak yorumlanmakla (Vidmar, 2013: 19-41) birlikte Filistin, Genel Kurul oylamalarına katılabilmek hakkı elde etmesiyle önemli bir hak ve prestij kazanmıştır (Euronews, 2019a). Ancak Belçika, Norveç, Danimarka gibi devletler, alınan kararın Filistin'in devlet olarak tanınmasından ayrı olduğu, kararın Filistin'in devletlik durumunu etkilemediğini beyan etmişlerdir.⁷ Yine de alınan kararlar Filistin'in BM'de devlet statüsü ile temsil edilmesi, Filistin'in zımnen devlet olduğunun kabulü olarak yorumlanmaktadır (Akan, 2017). Bu açıdan 2012 yılına müteakiben gerçekleşen Roma Statüsü'nün kabulü ve UCM'ye taraf olması, Filistin'in devlet olma durumunu perçinleyen bir gelişme olmuştur. Roma Statüsü tüzüğü'nün 12/1 maddesi, tüzüğe taraf olan bir devletin ancak mahkemenin yargı yetkisini tanıyabileceğinin belirtilmesi, lafzen Roma Statüsü'ne sadece devletlerin taraf olabileceği ve başvuru yapabilecekleri yorumunu ortaya çıkarmaktadır (Zengin, 2018: 40). Filistin'in devletlerin taraf olabileceği Roma statüsüne kabulü, bir anlamda Filistin'in bir uluslararası hukuk kişiliği olduğu ve bir devlet olarak kabul gördüğünün nişanesi olarak yorumlanabilmektedir (Pitta, 2018: 36).

Gelişmeler, Filistin'in dış egemenliği güçlendirmesinin yanı sıra Filistin için belli hak ve yetkileri de sağlamaktadır. Artık Filistin UCM'ye İsrail aleyhinde soruşturma⁸ açılması için başvuruda bulunabilecektir.⁹ Yalnızca sınırları belirli bir ülke üzerinde egemen olabilen devletlerin UCM yargı yetkisini kabul edebilmesi, Filistin'in hem içeride hem dışarıda egemen bir devlet olduğunun da bir kanıtı olarak gösterilmektedir (Pitta, 2018: 431). Böylece uluslararası kuruluşlar ve devletlerce büyük ölçüde tanınma sağlanması, UCM'ye taraf olması gibi çeşitlendirilebilecek dayanaklar doğrultusunda Filistin'in, Montevideo'nun 4. kriterini taşıdığı ve dış egemenliğe sahip olduğu ifade edilebilmektedir.

4. Filistin'in Devletlik Statüsüne İlişkin Genel Değerlendirme

Filistin; insan unsuru, sınırları belli bir ülke, siyasal yönetim ve başka devletlerle ilişkide bulunabilme kapasitesi bakımından Montevideo kriterleri olarak bilinen unsurları karşılması hasebiyle bir devlet sayılabilmektedir. Ayrıca Filistin hem kurucu hem açıklayıcı görüş nezdinde ileri sürülen şartları karşılamaktadır. Bu doğrultuda Filistin, 1988 yılında bağımsızlığını deklare etmiş ve bu deklarasyon, BM tarafından kayıt altına alınmıştır. Böylece açıklayıcı görüş penceresinden Filistin, deklarasyon yoluyla halihazırda uluslararası hukuk kişiliği haline gelmiştir. Kurucu teori açısından bakıldığında Filistin, hem uluslararası alanda 137 devlet tarafından karşılıklı olarak tanınmakta hem de BM gibi birçok uluslararası kurumda temsil edilmektedir. Ek olarak Filistin birçok yerde temsilcilik bulundurmakta ve sadece devletlerin taraf olabileceği anlaşmalara imza

atabilmektedir. Böylece Filistin, sistemde hali hazırda var olan devletler tarafından da kabul görmesiyle uluslararası hukukta geniş bir meşruiyet sağlayarak kurucu teorinin argümanlarını karşılamaktadır.

Diğer yandan kurucu teorinin varsaydığı gibi tanınma, bir devlet için olmazsa olmaz bir nitelik olarak kabul edilmektedir. Bugün KKTC'nin sadece Türkiye tarafından tanınması, bu devletin Montevideo'nun beşeri, fiziki ve siyasal kriterlerini taşısa da uluslararası toplumda kabul görmemesi, izole olması gibi nedenlerle diğer devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesinden yoksun kalmasına yol açmaktadır. Aksine Filistin, görüldüğü üzere büyük ölçüde meşruiyete sahip olarak, dış egemenliğini sağlayabilmiştir. Devlet olma durumunu daha da sağlamlaştırabilmek için uluslararasılaştırma stratejisi benimsemesi, kurucu görüşün varsaydığı gibi bir devlet için tanınmanın önemli bir gerek olduğu argümanını desteklemektedir. Ancak, her ne kadar Filistin'in belirtilen kriterler ışığında devlet olduğu iddia edilebilse de tam olarak westphalian yeteneklere sahip bir devlet olduğu söylenemez. Zira barış süreci anlaşmalarıyla Filistin'in egemenlik yetkileri ciddi ölçüde sınırlandırılmış, ekonomik, askeri ve siyasi açıdan bağımsızlığı sınırlı kalmıştır. Ancak bu durum Filistin'in bir devlet olmadığı sonucunu ortaya koymamaktadır. Bu nedenle Filistin'in bu eksikleri bir geçiş aşaması olarak değerlendirilmelidir.

5. Sonuç

Montevideo sözleşmesi, devlet olma durumu kapsamında uluslararası hukukun Rosetta taşı olarak değerlendirilmektedir. Sözleşme, dört temel parametre sağlayarak bir devletin taşınması gereken özellikleri belirtmekle önemli bir yere sahiptir. Bunlar sözleşmede; insan topluluğu, ülke, hükümet ve diğer devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesi olarak ortaya konmuştur. Özellikle diğer devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesi, dış egemenliğin sağlanması noktasında uluslararası hukukta bir başka büyük tartışma konusunu oluşturan tanınma işlemini kapsama almaktadır. Bu açıdan açıklayıcı ve kurucu teori, işlemin niteliği kapsamında birbirinden ayrılmakta ve bir devletin, devlet sayılabilmesi açısından bu işleme farklı yorumlar getirmektedir. İddia edildiği gibi Filistin'in dört temel kriteri karşılması, Filistin'i bir devlet yapmakta ve her iki görüş açısından da devlet olma durumunu savunulabilir kılmaktadır. Hükümetlerarası örgütlerde üyeliğinin bulunması, önemli uluslararası anlaşmalara taraf olması ve birçok devlet tarafından uluslararası kişilik olarak kabul görmesi, Filistin'in devlet olma durumunu sağlamlaştırmakla birlikte kurucu görüş açısından da Filistin'in devlet olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Zira BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi kararları nezdinde de Filistin'in devlet ilanı, uluslararası hukuk kapsamında meşru bir haktır. Bu eksende Filistin, BM'de tam üye olarak olmasa da devlet ibaresiyle birçok alt kuruluşta ve Genel Kurul'da temsil edilmekte, sadece devletlerin taraf olabileceği Roma Statüsü'ne taraflığı bulunmakta, UCM'nin yargı yetkisini kabul etmekte ve birçok

uluslararası kuruluşta temsiliyetinin bulunmasıyla dış egemenliğe sahip bir devlet olmaktadır.

Açıklayıcı görüş açısından değerlendirildiğinde, 1988 yılında bağımsızlığını deklare etmiş olması ve devlet olmanın temel kriterlerini karşılması hasebiyle Filistin'in bir devlet olarak uluslararası kişiliğe sahip olduğu söylenebilmektedir. Ancak bir devletin varlığının sorgulanmasına yol açmasa da iç egemenlik noktasında etkililik unsuru, literatürde önemli tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Altı çizilmelidir ki Filistin, bu yönden önemli eksiklere sahip bir devlettir. Oslo Süreci anlaşmalarıyla etkin bir devlet olmasını sağlayacak birçok yetkiden ve haktan mahrum kalan Filistin'in, egemenlik haklarını İsrail ile müşterek kullanması ve FO içerisinde Hamas'ın etkinliğinin artmasıyla ortaya çıkan iki başlı yönetim, bu doğrultuda önemli eksiklikler olarak belirlenmiştir. Bunlar ekonomik, siyasi ve askeri bağımsızlık açısından değerlendirildiğinde, Filistin Devleti'nin bu niteliklerden uzak olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira Filistin, kendi sınırlarını kontrol edebilen, cezai yargı yetkisini münhasıran uygulayan, iç güvenliği tek başına sağlayan, ekonomik olarak kendine yetebilen bir devlet değildir. Yine de uluslararası hukuk, devletin bu tür özellikleriyle ilgilenmemektedir. Nitekim bir devlet, örnek verildiği gibi bu tür yetenekleri zamanla sağlayarak mevcut koşulları ortadan kaldıracaktır. Sonuç olarak Filistin'in bu durumu, bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Nihai olarak bakıldığında Filistin'in, tüm eksiklerine rağmen uluslararası hukuk kapsamında bir devlet olduğu söylenebilmektedir.

Notlar

- ¹ Kavram, uluslararası hukukta sık kullanılan ve latince "olmazsa olmaz" anlamına gelen bir deyiştir (Audi, 1996: 172).
- ² Göçün 2. Dünya Savaşı'nda artmasının sebebi, Nazi Almanyası'nın Yahudilere karşı başlattığı sistematik soykırım hareketidir.
- ³ BM Filistin Paylaşım Planı için bkz: (MFA, 05.04.2019).
- ⁴ Orjinali Gazze-Jericho olarak geçen anlaşma, aynı zamanda Kahire Anlaşması olarak da adlandırılmaktadır. Bu çalışmada, Kahire Anlaşması ibaresi kullanılacaktır (Ministry of Foreign Affairs [MFA], 1994).
- ⁵ Genel Kurul kararı 104 lehte oya karşılık 2 aleyhte ve 44 çekimsiz oyla alınmıştır. Bu durum göstermektedir ki Filistin, uluslararası toplumun büyük çoğunluğu tarafından devlet olarak görülmektedir.
- ⁶ Cenin; yaşayan kişi gibi işlem görür kuralı, cenin, doğumu anında sağ doğmak koşuluyla mirasa hak kazanır.
- ⁷ Belirtilen ülkelerinin açıklamaları için bkz: (UN Press, 2012.).
- ⁸ Filistin, İsrail aleyhine birçok kez soruşturma açılması talebinde bulunmuştur, bkz: (Sputniknews, 2018).
- ⁹ Filistin'in UCM ve roma statüsü ile elde ettiği kazanımlar için bkz: (Zenginkuzucu, 2018). Ek olarak belirtilmelidir ki İsrail devletinin Roma Statüsü'ne taraf olmaması, UCM'nin yargı yetkisinin dışında kaldığını göstermemektedir. Aksine Filistin ülkesi üzerinde ağır suçlar nedeniyle, İsraili asker ve sivillerin yargılanabilir (Zenginkuzucu, 2018: 41-42). Ayrıca Batı Şeria yerleşimleri de soruşturmanın konusu olabilecektir. Bu anlamda

savaş suçları kategorileri altında İsraili yetkiler yargılanabilirken, Hamas üyeleri de aynı kategorilerde yargılanabileceğinden PA'nın bunun bilincinde olarak statüyü değerlendirdiği yorumunda bulunulabilir.

Kaynakça

- Akande, D. (2012). Palestine as a UN Observer State: Does This Make Palestine a State?. (Accessed on 30.03.2019), <https://www.ejiltalk.org/palestine-as-a-un-observer-state-does-this-make-palestine-a-state/>
- Audi, R. (1996). The Cambridge Dictionary of Philosophy, *Cambridge University Press*, 33, 3033-3059.
- Batır, K., & Aras, İ. (2011). Self-Determinasyon Hakkı ve Filistin Devleti Bağlamında Filistin Sorunu. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, 1, 146-164.
- BBC, (2015). Palestinian Flag Raised at UN in New York. (Accessed on 27.03.2019), <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-34406035/palestinian-flag-raised-at-un-in-new-york>
- Becker, T. (Tarihsiz). International Recognition of a Unilaterally Declared Palestinian State: Legal and Policy Dilemmas. (Accessed on 28.03.2019), <http://www.jcpa.org/art/becker1.htm>
- Bölme, S. M., & Ulutaş U. (2011). Birleşmiş Milletler'de Filistin Oylaması: Devlete Doğrumu?. *Seta Analiz*, 44: 1-24.
- Boyle, F. A. (1999). Forum: The Algiers Declaration on Palestine The Creation of the State of Palestine. *European Journal of International Law*, 22(4), 301-306.
- Clapham, C. (1998). Degrees of Statehood Degrees of Statehood. *Review Literature and Arts of The Americas*. 24(2), 143-157.
- Coggins, B. L. (2006). *Secession, Recognition and the International Politics of Statehood*. PhD Thesis, Ohio: Ohio State Üniversitesi.
- Cohen, T. (2019). To Be, Or Not To Be A State: That Is The Syrian Question. (Accessed on 29.03.2019), <https://lawspring.org/to-be-or-not-to-be-a-state-french-military-intervention-against-isis-in-syria-426c9cc5d441>
- Crawford, J. (2017). The Creation of the State of Palestine: Too Much Too Soon?. *European Journal of International Law*, 1(1), 307-313.
- Dünya Bülteni (2007). Hamasistan-Fetihistan?. (Accessed on 28.03.2019), <https://www.dunyabulteni.net/arsiv/hamasistan-fetihistan-h16694.html>
- DW (2017). Filistin Interpol'e üye oldu. (Erişim: 05.04.2019), <https://www.dw.com/tr/filistin-interpole-%C3%BCye-oldu/a-40716192>
- ECF (1993). Declaration of Principles (Oslo I, 1993). (Accessed on 22.03.2019), <https://ecf.org.il/issues/issue/184>

- ECFR (Tarihsiz). Mapping Palestinian Politics (Accessed on 22.03.2019), https://www.ecfr.eu/mapping_palestinian_politics/detail/palestine_legislative_council
- Eljazeera (2011). Filistin UNESCO Üyesi. (Accessed on 04.04.2019), <http://www.aljazeera.com.tr/haber/filistin-unesco-uyesi>
- Embassy-Worldwide (2019). List of Diplomatic Missions in Palestine & Palestinian Diplomatic Missions Abroad. (Accessed on 02.04.2019), <https://www.embassy-worldwide.com/country/palestine/>
- Eroğlu, H. (1979). Devletler Umumi Hukuku El Kitabı. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.
- Euronews (2018). Filistin'e BM'de 2019 yılında tam üye gibi hareket etme hakkı tanındı. (Erişim: 27.03.2019), <https://tr.euronews.com/2018/10/17/filistin-e-bm-de-2019-yilinda-tam-uye-gibi-hareket-etme-hakki-tanindi>
- Euronews (2019a). İsrail- Filistin barışı için ABD'nin hazırladığı 'yüzyılım anlaşması'nın ilanı ertelendi. (Accessed on 04.04.2019), <https://tr.euronews.com/2019/01/06/israil-filistin-barisi-icin-abd-nin-hazirladigi-yuzyilin-anlasmasinin-ilani-ertelendi>
- Euronews (2019b). Filistin: İsrail'in kesinti yapacağı vergi ödeneklerini kabul etmeyeceğiz. (Accessed on 23.05.2019), <https://tr.euronews.com/2019/02/20/filistin-israil-in-kesinti-yapacagi-vergi-odeneklerini-kabul-etmeyecegiz>
- ILSA (1933). Montevideo Sözleşmesi. (Erişim: 11.03.2019) <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>
- IMEMC (2019). Palestinian Succumbs to Wounds Incurred during Land Day Protests. (Accessed on 04. 04.2019), <https://imemc.org/article/palestinian-succumbs-to-wounds-incurred-during-land-day-protests/>
- Khalidi, R. (2007). *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood*. Britanya: Oneworld.
- Kışlalı, A. T. (1997). Siyaset Bilimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- MFA (1947). UN Partition Plan- Resolution 181. (Accessed on 05.04.2019), <https://mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/maps/pages/1947%20un%20partition%20plan.aspx>
- MFA (1994). Agreement on Gaza Strip and Jericho. (Accessed on 29.03 2019), <https://mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/agreement%20on%20gaza%20strip%20and%20jericho%20area.aspx>
- Mideastweb (1964). The Palestinian National Charter. (Accessed on 24.03.2019), <http://www.mideastweb.org/plocha.htm>
- Mideastweb (1968). The Palestinian National Charter. (Accessed on 24.03.2019), <http://www.mideastweb.org/plocha.htm>
- Nevo, Z., & Megiddo, T. (2009). Lessons from Kosovo: The Law of Statehood and Palestinian Unilateral Independence. *Journal of International Law and International Relations*, 5(2), 189-115.
- Oppenheim, L.F. (1996). *Oppenheim's International Law*. Sir Robert Jennings & Sir Arthur Watts (Ed.), 9nd Edition. Harlow: Longman.
- Özkoç, Ö. (2000). Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 167-195.
- Panganiban, S. K. (2015). *Palestinian Statehood: A Study of Statehood through the Lens of the Montevideo Convention*. Doktora Tezi. Virginia: Polytechnic Institute and State University.
- Pappe, I. (2007). *Modern Filistin Tarihi*. Pulimer (Çev.). Ankara: Phoenix.
- Pazarıcı, H. (2018). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pitta M. (2018). Statehood and Recognition: The Case of Palestine. *Universitat de Barcelona International Affairs*, 2(4), 1-45.
- PNC (2019). Council Establishment. (Accessed on 29.03.2019), <https://www.palestinepnc.org/en/council-establishment>
- Quigley, J. (2010). *The Statehood of Palestine: International Law in the Middle East Conflict*. London: Cambridge University Press.
- Quigley, J. (2011). Palestine Is a State: A Horse with Black and White Stripes Is a Zebra. *Michigan Journal of International Law*, 32(4), 749-764.
- Quigley, J. (2012). The Palestine Declaration to the International Criminal Court: The Statehood Issue. In: Chantal Meloni & Gianni Tognoni (Ed.), *Is There a Court for Gaza?: A Test Bench for International Justice* (s.431-439). Hague: Springer & T.M.C Asser Press.
- Shlaim, A. (2016). The Rise and Fall of the Oslo Peace Process. In: Louise Fawcett (Ed.), *International Relations of the Middle East* (s. 285-304), Britanya: Oxford University Press.
- Simpson, A. (2008). Nations and States. In: Frank Imber & C. Trevor Salmon (Ed.) *Issues in International Relations*, (s.46-60). New York: Routledge.
- Sputnik News (2018). Filistin'den ABD'nin baskılarına rağmen UCM'ye Yeni Başvuru. (Erişim: 04.04.2019), <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201809111035145234-filistin-abd-ucm/>
- State of Palestine Mission to the United Nations (2019). Diplomatic Relations. (Accessed on 02.04.2019), <http://palestineun.org/about-palestine/diplomatic-relations/>

- TBMM (1945). Birleşmiş Milletler Anlaşması. (Erişim: 04.04.2019), <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>
- UN News (2019). 'Historic' moment: Palestine takes reins of UN coalition of developing countries. (Accessed on 03.04.2019), <https://news.un.org/en/story/2019/01/1030522>
- UN Press (2012). General Assembly Votes Overwhelmingly to Accord Palestine 'Non-Member Observer State' Status in United Nations. (27.03.2019), <https://www.un.org/press/en/2012/ga11317.doc.htm>,
- UNGA (1967). A/67/16. (Accessed on 04.06.2019), [https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/6716\(supp\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/6716(supp))
- UNGA (1974). A/32/10. (Accessed on 06.05.2019), <https://www.un.org/en/ga/62/plenary/palestine/bkg.shtml>
- UNGA (1988). A/RES/43/177 Question of Palestine. (Accessed on 05.04.2019), <https://undocs.org/en/A/RES/43/177>
- UNGA (1997). 52/50. Division for Palestinian Rights of the Secretariat. (Accessed on 09.05.2019), <https://undocs.org/en/A/RES/52/50>
- UNGA (2012). A/RES/67/19. Status of Palestine in the United Nations. (Accessed on 08.05.2019), <https://undocs.org/A/RES/67/19>
- UNSC (1973). S/RES/1973. (Accessed on 04.06.2019), https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf
- UNSC (1974a) 3236 (XXIX) Question of Palestine. (Accessed on 04.04.2019), <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20A%20RES%203236.pdf>
- UNSC (1974b) 3237 (XXIX) Observer Status for the Palestine Liberation Organization. (Accessed on 04.07.2019), <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20A%20RES%203236.pdf>
- Vidmar, J. (2013). Palestine and the Conceptual Problem of Implicit Statehood, *Chinese Journal of International Law*, 12(1), 19-41.
- WB (2007). International Bank for Reconstruction and Development International Development Association International Finance Corporation Multilateral Investment Guarantee Agency. (Accessed on 02.04.2019), <http://documents.worldbank.org/curated/en/339871512568083583/pdf/AS-1113-West-Bank-Gaza-Final-to-SECPO-11142017.pdf>
- WB (2017). Government Effectiveness. (Accessed on 02.04.2019), https://govdata360.worldbank.org/indicators/h580f9aa5?country=PSE&indicator=388&viz=line_chart&years=1996,2017
- WHP (2013). The White House Press, Remarks by the President on the Middle East and North Africa. (Accessed on 29.03.2019), <https://obamawhitehouse.archives.gov/photos-and-video/video/2013/09/24/president-obamas-bilateral-meeting-president-abbas-palestinian-aut>
- WHP (2017). Remarks by President Trump and President Abbas of the Palestinian Authority in Joint Statements. (Accessed on 29.03.2019), <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-president-abbas-palestinian-authority-joint-statements/>
- WORLDMETERS (2019). State of Palestine Population. (Accessed on 24.03.2019), <http://www.worldometers.info/world-population/state-of-palestine-population/>
- Yoffie, A. G. (2004). The Palestine Problem: The Search for Statehood and the Benefits of International Law, *Yale Journal of International Law*, 36(2), 497-511.
- Zenginkuzucu, D. M. (2018). Filistin Devleti'nin Başvurusu Bağlamında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Rolünün Analizi. *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi /International Crimes and History Journal*, 19, 17-48.